

Dergi Bilgileri / Journal Info

∞

ISSN: 2687-2641

Yıl: 1-Sayı: 1 / Year 1-Issue 1

Haziran 2019 / June 2019

Makale Bilgileri / Article Info

∞

Makale türü / Article type:

Hakemli / Refereed

Araştırma / Research

Sayfa / Page: 69-79

Geliş Tarihi / Received Date:

17.06.2019

Rapor Tarihleri / Report Dates:

Hakem 1 / Referee 1:

22.07.2019

Hakem 2 / Referee 2:

24.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date:

25.07.2019

Yazar Bilgileri / Author Info

∞

Erdoğan BOZ, Prof. Dr.

 Orcid Id: 0000-0002-2883-4221

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü
Eskişehir, Türkiye
dr.erdoganboz@gmail.com

Bu makale intihal.net ile
denetlenmiştir.

This article was checked by
intihal.net

usbaddergi@gmail.com
https://dergipark.org.tr/usbadd

ULUSLARARASI SOSYAL
BİLİMLER AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES ACADEMY

TÜRKÇE EK TASNİFİNDE İKİ AYKIRI YÖNTEM: İNDİRGEYİCİ VE ÇOĞALTICI TASNİF*

Erdoğan BOZ

Öz

Bu yazıda Türkçe ek tasnifinde kullanılan iki aykırı yöntem üzerinde durulacaktır. Bu yöntemlerden birincisi indirgeyici (minimize), diğeriye çoğaltıcı (atomize) tasniftir. Bu iki tasnifin ayrıntısına girilmeden önce Türkçe ek tasniflerine genel bir bakış yapılacak, başlangıçta genel dilbilgisi kitaplarında sunulan tasnifler verilecek ve ardından çeşitli makale ve bildirimlerde sunulan diğer tasnifler üzerinde durulacaktır. Daha sonra her iki tasnif öbeğinin indirgeyici ve çoğaltıcı tasnif yöntemleri açısından geniş bir değerlendirmesi yapılacak, bu arada söz konusu yöntemlere ilişkin kimi görüşler aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, ekler, ek tasnifi, indirgeyici tasnif, çoğaltıcı tasnif.

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article

Boz, E. (2019). Türkçe Ek Tasnifinde İki Aykırı Yöntem: İndirgeyici ve Çoğaltıcı Tasnif - Two Disposal Methods In Turkish Additional Classification: Reducing And Reproductive Classification. Usbad Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi - International Journal Of Social Sciences Academy, 1(1). 69-79.

* Bu yazı, 24-25 Kasım 2016 tarihleri arasında Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen "Türk Dil Bilgisi Toplantıları-IV, Türk Dilinde Ekler" sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

TWO DISPOSAL METHODS IN TURKISH ADDITIONAL CLASSIFICATION: REDUCING AND REPRODUCTIVE CLASSIFICATION

Abstract

In this article, we will focus on two contradictory methods used in Turkish classification. The first of these methods is the reduction (minimization), the other is the multiplier (atomized) classification. Before entering the details of these two classifications, an overview of Turkish additional classifications will be given, the classifications initially presented in general grammar books will be given and then the other classifications presented in various articles and papers will be emphasized. Afterwards, a broad evaluation of both classification groups in terms of reductive and multiplier classification methods will be made and some opinions will be given about these methods.

Keywords: Turkey Turkish, affixes, classification, reducing classification, sorting replicator.

1. Türkçe ek tasniflerine genel bir bakış

Türkçede ekler üzerine yapılmış tasnifler, iki başlık altında toplanabilir. Bunlar indirgeyici ve çoğaltıcı tasniflerdir.

1.1. İndirgeyici tasnifler

İndirgeyici tasnif, konuyu genel hatlarıyla vermeye çalışan ve ayrıntıyı öne çıkarmayan bir tasnif türüdür. Aşağıya belli bir kronolojik sıra gözetilerek araştırmacıların Türkçe ekler üzerine yapmış oldukları indirgeyici tasnifler alınmıştır. Bu araştırma örneklemini için belli başlı dilbilgisi kitapları seçilmiş ancak kimi yazarların (Deny, 1941; Gencan, 1979 vd.) yaptığı daha karmaşık tasnifler örnekleme dâhil edilmemiştir:

1.1.1. Ahmet Cevat Emre'nin tasnifi

I. Türeme kelimeler (Türem ekleri)

- i. İsimden fiiller
- ii. İsimden isimler
- iii. Fiilden isimler
- iv. Fiilden fiiller

II. Sözdizimi

- i. Fiil bükünü
- ii. İsim bükünü (Emre, 1945)

1.1.2. Muharrem Ergin'in tasnifi

I. Yapım ekleri

- i. İsimden isim yapma ekleri
- ii. İsimden fiil yapma ekleri
- iii. Fiilden isim yapma ekleri
- iv. Fiilden fiil yapma ekleri

II. İşletme ekleri

- i. İsim işletme ekleri
- ii. Fiil işletme ekleri (Ergin, 1972)

1.1.3. Tahsin Banguoğlu'nun tasnifi

I. Üretim

- i. İsimden üreme isimler
- ii. İsimden üreme fiiller
- iii. Fiilden üreme isimler
- iv. Fiilden üreme fiiller

II. Çekim

- i. Ad çekimi
- ii. Fiil çekimi (Banguoğlu, 1990)

1.1.4. Zeynep Korkmaz'ın tasnifi

I. Yapım ekleri

- i. Addan ad türeten ekler
- ii. Fiilden ad türeten ekler
- iii. Addan fiil türeten ekler
- iv. Fiilden fiil türeten ekler

II. İşletme (çekim) ekleri

- i. Ad çekimi ekleri
- ii. Fiil çekimi ekleri (Korkmaz, 2003)

1.1.5. Oya Adalı'nın tasnifi

I. İşletim ardılları

- i. Eylemle kullanılan işletim ardılları
- ii. Adla kullanılan işletim ardılları

II. Türetim ardılları

- i. Addan ad yapan türetim ardılları
- ii. Addan eylem yapan türetim ardılları
- iii. Eylemdem eylem yapan türetim ardılları
- iv. Eylemden ad yapan türetim ardılları (Adalı, 2004)

1.1.6. Süer Eker'in tasnifi

I. Yapım/Yapma (Türetim/üretim) ekleri

- i. Addan ad yapma ekleri
- ii. Addan eylem yapma ekleri
- iii. Eylemden ad yapma ekleri
- iv. Eylemden eylem yapma ekleri

II. Çekim ekleri

- i. Ad ve ad soylu sözcüklerin çekimi
- ii. Eylemlerin çekimi (Eker, 2009)

1.1.7. Günay Karaağaç'ın tasnifi

I. Türkçenin yapımlık bağımlı biçimbirimleri

- i. Addan ad yapım ekleri
- ii. Eylemden ad yapım ekleri
- iii. Addan eylem yapım ekleri
- iv. Eylemden eylem yapım ekleri

II. Türkçenin çekimlik bağımlı biçimbirimleri

- i. Ad çekim ekleri
- ii. Eylem çekim ekleri (Karaağaç, 2012)

Yukarıda verilen tasniflerde indirgeyici bir yöntem kullanılmıştır. İndirgeyici ek tasnifinin yer aldığı bu çalışmaların hedef kitleleri; akademisyenler, öğretmenler, lisans öğrencileri, yabancı dil öğrencileri ve meraklılardır. Toplumun farklı kesimlerinin oluşturduğu geniş bir hedef kitesine dilbilgisinin hemen bütün konularını vermeyi amaçlayan genellikle kitap boyutundaki çalışmalarda indirgeyici bir yöntem uygulamak zorunluluktur. Araştırmacılar sınırlı sayfalarda hedef kitesinin tamamını gözeterek belli bir seviyede Türkçe ek tasniflerini vermeyi amaçlamaktadır.

Sıralamış olduğumuz tasnif çalışmalarının hepsi, benzer hedef kitleye ve benzer amaca yönelik oldukları için birkaç terim tercihi ve bilimsel gelişmelere paralel olarak kimi küçük ayrıntılar dışında farklılık göstermemektedir.

1.2. Çoğaltıcı tasnifler

Çoğaltıcı tasnif, konuyu derinlemesine vermeye çalışan ve ayrıntıyı öne çıkaran bir tasnif türüdür. Aşağıya belli bir kronolojik sıra gözetilerek araştırmacıların Türkçe ekler üzerine yapmış oldukları çoğaltıcı tasnifler alınmıştır. Bu araştırma örneklem için belli başlı araştırmacıların makale, bildiri veya dilbilgisi çalışmaları seçilmiştir.

1.2.1. H. İbrahim Delice'nin tasnifi

I. Genişletme Ekleri

- i. İsmi genişleten ekler
- ii. Fiili genişleten ekleri
 - a. Olumsuzluk ekleri
 - b. Şahıs ekleri
 - c. Kip ekleri
 - d. Çatı ekleri
- ii. Hem ismi hem de fiili genişleten ekler

II. Durum Ekleri

- i. Tümleç durumu ekleri
- ii. Yükleme durumu ekleri

III. Kurucu ekler

IV. Dönüştürücü ekler

- i. Sıfata dönüştürücü ekler
- ii. Zarfa dönüştürücü ekler
- iii. İsme dönüştürücü ekler
- iv. Fiile dönüştürücü ekler

V. Yapım ekleri

- i. Fiilden isim yapım ekler
- ii. İsimden isim yapım ekleri
- iii. İsimden fiil yapım ekleri

VI. Bütünleşik ekler

- i. Çekim edatıyla bütünleşenler
 - a. Fiil öbeklerinde yardımcı fiil ile bütünleşenler

VII. Temsil ekleri (Delice, 2000)

1.2.2. Zikri Turan'ın tasnifi

I. Yapım Ekleri

II. Çekim Ekleri

III. Fiilimsiler

- i. Mastarlar
- ii. Sıfat-fiiller
- iii. Zarf-fiiller

IV. Çatı Ekleri

V. Olumluluk-olumsuzluk ekleri

VI. Teklik-çokluk ekleri

VII. Soru eki (Turan, [2000] 2007).

1.2.3. Gürer Gülsevin'in tasnifi

I. Türetme ekleri

- i. İsimden isim türeten ekler
- ii. İsimden fiil türeten ekler
- iii. Fiilden isim türeten ekler
- iv. Fiilden fiil türeten ekler

II. Tür değiştirici ekler

- i. Fiillere eklenenler
 - a. Fiilimsiler
 - ii. İsimlere eklenenler

III. İşletme ekleri

- i. Öge belirleyiciler
 - a. İsimlerde
 - aa. Ad durum ekleri
 - b. Fiilerde
 - ba. Çatı ekleri
 - bb. Şahıs ekleri
 - bc. Zaman ekleri
 - bd. Kip ekleri
 - be. Bildirme ekleri
 - ii. Bağlantı kurucu ekler
 - a. İyelik ekleri
 - b. Tamlayan eki
- IV. Kategori ekleri**
 - i. Çokluk kategorisi
 - ii. Grup/aile kategorisi
 - iii. Küçültme/sevimlilik kategorisi
 - iv. Sıralama kategorisi
 - v. Üleştirme kategorisi
 - vi. Nitelik dereceleyici kategorisi

vii. Olumsuzluk kategorisi (Gülsevin, 2004)

1.2.4. Cahit Başdaş'ın tasnifi

I. Yapım ekleri

II. Çekim ekleri

III. Ara ekler

- i. İsim-fiil ekleri
- ii. Sıfat-fiil ekleri
- iii. Zarf-fiil ekleri
- iv. Çatı ekleri
- v. Olumsuzluk eki
- vi. Çokluk eki
- vii. Eski yön gösterme eki
- viii. Eski vasıta eki
- ix. Eşitlik eki (Başdaş, 2006)

1.2.5. Yusuf Çotuksöken'in tasnifi

I. Yapım (türetim) ekleri

- i. Addan ad türeten ekler
- ii. Addan sıfat türeten ekler
- iii. Addan belirteç türeten ekler
- iv. Addan eylem türeten ekler
- v. Eylemden ad türeten ekler
- vi. Eylemden sıfat türeten ekler
- vii. Eylem belirteç türeten ekler
- viii. Eylemden eylem türeten ekler

II. Çekim (işletim) ekleri

- i. Ad çekim ekleri
- ii. Eylem çekim ekleri
- iii. Olumsuzluk eki
- iv. Dönüştürüm ekleri
- v. Dizim-kurucu ekler (Çotuksöken, 2011)

1.2.6. Erdoğan Boz'un tasnifi

I. İşletimlikler

i. Ad işletimlikleri

- a. Tümce düzeyinde dizime bağlı anlamsal işlevler (Durumlar)
- b. Söz öbeği düzeyinde dizime bağlı anlamsal işlevler (İlgi)

- c. Sözcük düzeyinde dizim dışı anlamsal işlevler (sayı, aitlik, iyelik, belirtme, soru, varlık, yokluk, küçültme/şefkat vd., benzerlik/gibilik vd., sevgi/alay, aile ve topluluk, bildirme, kuvvetlendirme/ihtimal)

ii. Eylem işletimlikleri

- a. Söz öbeği kurucular ve sözcük türünü değiştiriciler (Eylemsiler)
b. Tümcede yüklem-özne ve tümleç bağlayıcılar (Çatılar)
c. Yüklemde zaman, kiplik, sayı ve kişi bildiriciler, olumsuzluk, soru, kuvvetlendirme/ihtimal.

*Birleşik yapılı eylem işletimi

- i. Bildirme işlevliler (ad+i-/ol-)
ii. Kiplik işlevliler (eylem+yard. eylem; yeterlik, tezlik, devamlılık, yaklaşma)

II. Türetimlikler

i. Ad türetimlikleri

- a. Addan ad türetenler
b. Addan eylem türetenler

ii. Eylem türetimlikleri

- a. Eylemden eylem türetenler
b. Eylemden ad türetenler (Boz, 2012-2014)

Yukarıda verilen tasniflerde çoğaltıcı bir yöntem kullanılmıştır. Çoğaltıcı ek tasnifinin yer aldığı bu çalışmaların hedef kitleleri; lisansüstü öğrenciler, akademisyenler ve özellikle alan uzmanlarıdır. Çok sınırlı ve uzman bir hedef kitesine dilbilgisinin yalnızca bir konusunu (ek tasnifini) vermeyi amaçlayan bu tip çalışmalarda çoğaltıcı bir yöntem uygulanır. Araştırmacılar genellikle bildiri ve makale türündeki çalışmalarda çok sınırlı bir hedef kitesini gözeterek akademik bir seviyede Türkçe ek tasniflerini vermeyi amaçlamaktadır.

Sıralamış olduğumuz tasnif çalışmalarının hepsi, benzer hedef kitleye ve benzer amaca yönelik olmalarına rağmen her araştırmacının sahip olduğu farklı birikim ve bakış açısından dolayı hem terim tercihlerinde hem de ayrıntıda önemli farklılıklar görülmektedir.

2. Değerlendirme ve sonuç

i. Türkçenin ekleri üzerine öteden beri yapılagelen (indirgeyici ve çoğaltıcı) tasnifler, bir ihtiyaç sonrası ortaya çıkmışlardır. Hedef kitleleri ve amaçları tamamen farklı olan bu tasniflerin birbirlerine üstünlükleri yoktur. Yüz yıldır devam edegelen indirgeyici tasnif geleneği, daha çok genel dilbilgisi kitaplarında kullanılmıştır. Son 15-20 yıl içerisinde sayıları giderek artan çoğaltıcı tasniflerin de daha sınırlı bir kitlenin ihtiyaçlarından kaynaklandığı açıktır.

ii. Her iki tasnif yöntemi de yapısalcılık temelinden hareketle Türkçenin ekleri konusunda bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Bu tasnifler belli bir yere kadar isabetle gitse bile -Demir'in vurgusuyla (2007)- dilin belirsizliğinden kaynaklanan "dilin tam olarak çerçevelenemezliği" engeline takılmaktadır. Bu nedenle sürekli yeni tasniflere ihtiyaç vardır.

iii. Tasnifler, kavramlar ve onların karşılıkları olan terimlerin ulamlar içinde konumlandırılması esasına dayanır. Ryle'nin "Kategoriler" başlıklı yazısı uygun olmayan konumlandırmalara dikkat çeker (Altınörs, 2000). Tasnifler, bu anlamda araştırmacıların konumlandırma tecrübeleridir. Alan bilgisi yanında derinlikli kavram, terim ve ulam bilgisi de tasniflerdeki isabeti artıran önemli bir öğedir.

iv. Dil, insani bilimlerin araştırma nesnesi olarak elbette doğa bilimlerinden çok farklı bir yapıya sahiptir. Dilin kuralları ile doğanın (fiziğin) kuralları aynı değildir. Dilbilgisi araştırmalarında bilimsel yöntem bilgisi ağırlıklı olarak doğa bilimlerinden aktarıldığı için fizikalizm (pozitivizm) dil çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bundan dolayı dili mekanik bir nesne gibi görmek ve ona göre incelemek düşüncesi giderek yaygınlaşmış ve dil kurallar/yasalar bütünü olarak kabul edilir olmuştur. Bu anlayış elbette ek tasniflerine de yansımış ve kimi zorlamalar hatta yanlışlar yapılmıştır.

v. İndirgeyici yöntem, ilk bakışta -yukarıda belirttiğimiz üzere- belli bir hedef kitleye ve amaca göre hazırlanmış olsa da zaman içerisinde tekrarların, özensizliklerin ve/veya piyasa koşullarının neden olduğu durağan bir dil anlayışına bürünmüştür.

vi. Çoğaltıcı yöntem, yine hedef kitlesi ve amacına bağlı olarak durağan dil anlayışını bir tarafa bırakıp dilin daha küçük parçalara ayrılarak atomize edilmesinden yanadır. Russell'in mantıksal atomculuk adını verdiği bu yöntem, dilsel ifadeleri mantıksal atomlarına kadar ayırmaktır (Altınörs, 2000). İleri yapısalcılık örneği olan bu yöntem, bilimsel gelişmelerin teşvikiyle giderek karmaşık ve belki bilimsel fanteziye varan sonuçlar üretmektedir.

vii. Her iki tasnif yönteminin de malzemesi sınırlıdır. Tasnifler, dar bir derlem üzerinden, bilimsel birikimlerden, şablonlardan ve yer yer de sezgisel

tespitlerden yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu durum elbette bilimsel çalışmaların bir gerçeğidir. Ancak bundan sonraki kimi tasniflerin geniş bir derlem kullanan uzman bir ekip tarafından yapılması beklenebilir.

Son olarak şu söylenebilir; dil kurallar bütünü olduğu kadar kuralsızlıkları da söyler oysa bilimsel tasnif çoğu kere bir şablonu dayatır. Bu nedenle her tasnif eksiktir ve yeni bir tasnifin habercisidir. Yoksa Ockhamlı William felsefesine uyarak gereğinden fazla nesne veya bilgi üretmemeli miyiz? Bilginin iki yılda bir kendini katladığı bir ortamda Ockham'ın Usturası bir işe yarayabilir.

Kaynaklar

Adalı, Oya (2004) Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

Altınörs, Atakan (2000) Dil Felsefesi Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
<http://pdfkitapoku.com/baslik/atakan-altinors-dil-felsefesi-sozlugu/>
(08.11.2016).

Banguoğlu, Tahsin (1990) Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Başdaş, Cahit (2006) “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler” I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 26-27 Eylül 2006, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/cahit_basdass_ara_ekler.pdf
(09.11.2016).

Boz, Erdoğan (2014) 2012 Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi, Gazi Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.

Çotuksöken, Yusuf (2011) Türkiye Türkçesinin Ekleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi” Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas.

Demir, G. Yavuz (2007) Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği, İthaki Yayınları, İstanbul.

Deny, Jean (1941) Türk Dili Grameri, Maarif Vekâleti, İstanbul.

Eker, Süer (2009) Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara.

Emre, Ahmet Cevat (1945) Türk Dilbilgisi, Türk Dil Kurumu, İstanbul.

Ergin, Muharrem (1972) Türk Dil Bilgisi, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.

Gencan, Tahir Necat (1979) Dilbilgisi, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara.

Gülsevin, Gürer (2004) “Türkçede Sıra Dışı Ekler Ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine” V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, Ankara.

Karaağaç, Günay (2012) Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2003) Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Turan, Zikri (2007) “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzenin Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?” IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara.